

TRÓNBSZÉD KORONA NÉLKÜL?

Bevezetés

Az 1848. december 2-án trónra lépő Ferenc József magyar királlyá koronázására – a magyar történelemben szinte példátlan módon – közel tizenkilenc évet kellett várni, az országgyűlés összehívására pedig csak uralkodásának tizenkettedik évében került sor.¹ Mindez nem jelentette azt, hogy ez idő alatt Ferenc József nem látogatott Magyarországra, az országgyűlés összehívása és a koronázás azonban jó ideig nem merült fel.

A szabadságharc leverése és az abszolutista kormányzás bevezetése után a bécsi udvar a magyarországi uralkodói reprezentáció terén (is) tiszta lapot nyithatott. Az 1850-es években az egységbirodalom mítosza került a középpontba, amely az új Ausztriát megteremtő fiatal császár alakja köré épült. Ferenc József Magyarországra is osztrák császárként érkezett, még akkor is, ha alkalmanként magyar egyenruhát viselt. A neoabszolutizmus kudarca, a Bach-rendszer bukása azonban előtérbe állította a magyarokkal való kiegyezés kérdését.

A kiegyezés megvalósulását mindkét fél számos feltételhez kötötte. A császár a birodalmi egység és az abszolutista uralkodói hatalom minél nagyobb mértékű fenntartására törekedett, magyar részről pedig 1848 lett a tárgyalások kiindulópontja. A párbeszéd megindulásához szükséges volt a magyar országgyűlés összehívása, amivel szorosan összekapcsolódott a koronázás kérdése, illetve annak addigi elmaradása, hiszen csak koronás vagy koronázásra meghívott király nyithatta meg az országgyűlést. A koronázás feltétele volt a hitlevél és az eskü, amelyek megszövegezése – vagyis az uralkodó és a magyar politikai vezetők megegyezése – csak hosszas tárgyalások útján tűnt elérhetőnek. Az 1848-as események után magyar részről az országgyűlés lett volna a tárgyaló fél, ám ha nincs országgyűlés, nincs aki tárgyaljon a koronázásról, s ezzel a kör bezárult.

Hogyan lehetett egyáltalán elindítani a tárgyalásokat? Hogyan közeledett egymáshoz a két fél és a két álláspont, és hogyan jelent meg mindez a szimbolikus politika szintjén? Mire volt érzékeny a császár és mire a magyarok? Mennyire éltek tovább a

¹ Ugyanakkor az 1791. évi III. tc. értelmében a trónra lépő uralkodónak hat hónapon belül magyar királlyá kellett koronáztatnia magát: „a királyi fölvatás és koronázás minden egyes trónváltásakor az elhunyt király halálától számított hat hónap lefolyása alatt törvényes szertartás szerint multhatatlanul végrehajtassék”. Emellett „a királyi felségnek az országban való személyes lakásáról” szóló 1791. évi IX. tc. megújította a korábban e tárgykörben hozott törvénycikkeket. Az ország ezen régi kívánságának részleteit a törvény nem szabályozta, s az abban foglaltak a 19. század első felében valójában sosem teljesültek.

korábbi hagyományok, mennyiben születtek újak? Milyen jellegzetességeket, politikai intenciókat figyelhetünk meg az országgyűlések 1868–69-re kialakuló megnyitási (és bezárási) ünnepségeiben? Jelen tanulmányunkban ezekre a kérdésekre keressük a választ.

Az első próbálkozás (1861)

Sokévnyi szünet után 1861-ben nyílt meg az első magyar országgyűlés, amelyet Ferenc József hívott össze, és a császár személyesen kívánta megnyitni. Nem ez lett volna az első alkalom, hogy Ferenc József személyesen vesz részt a diétán, az 1847–48-as pozsonyi országgyűlésen mind a megnyitáskor, mind a bezáráskor jelen volt az akkor 16–17 éves főherceg, aki a karzatról figyelte az eseményeket apjával, Ferenc Károly főherceggel együtt. A ceremónia főszereplője ugyanis nagybátyja, V. Ferdinánd volt, aki – elsőként a történelemben – magyarul nyitotta meg és zárta be a tanácskozást.²

Ferenc József ekkor még nem látta a küszöbön álló átalakulást, hiszen azon kívül, hogy az uralkodó magyarul szólt a rendekhez, az országgyűlésen minden a megszokott ceremónia szerint zajlott.³ Alig néhány hónappal később azonban az ifjú főherceg szemtanúja volt az áprilisi törvények szentesítésének, vagyis a magyarországi alkotmányos és polgári átalakulás meghatározó állomásának, és az utolsó rendi országgyűlés bezárásának.

Az 1848 júniusában összeülő első népképviseleti országgyűlés megnyitását már sem Ferdinánd, sem Ferenc József nem vett részt. A trónbeszédet István nádor mondta el, az országgyűlés bezárását, pontosabban bizonytalan időre való berekesztését pedig Palóczy László korelnök mondta ki a szabadságharc utolsó napjaiban.⁴

Az országgyűlés összehívása

1848–49 után Ferenc József tizenegy évig nem hívta össze a magyar országgyűlést. 1859-ben azonban bekövetkezett a Bach-rendszer bukása, a centralista kísérlet kudarca. 1860-ban a bécsi kormányzat a birodalom föderatív átalakítása felé

² Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA), Habsburgisch-Lothringische Hausarchive, Familienkorrespondenz A, Korrespondenz Kaiser Ferdinand I. und Kaiser Franz Joseph, Kt. 30. Konv. 26. fol. 71–85. Tagebuch [...] 1847.; ill. uo. Konv. 27. fol. 24–29. – Tagebuch [...] 1848.

³ ÖStA HHStA, Hofarchive, Obersthofmeisteramt, Hofzeremonielldepartement, Zeremonialprotokolle (a továbbiakban: OMeA Hzd. ZP), Bd. 61. (1847) Nov. 11–16. Ungarischer Reichstag zu Pressburg im Jahre 1847.

⁴ Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés. Szerk. Beér János. Bp. 1954. 48., 97.

tett lépéseket, az októberben kiadott, konzervatív szellemiségű diploma ennek a nyitásnak volt az egyik állomása.

Kiadása azonban Magyarországon nem érte el a várt hatást, sőt heves elégedetlenségi hullámot váltott ki. Az országon 1848-as láz lett úrrá, a megyei közélet '48-as alapon éledt újjá. Pest-Budán és az ország számos pontján forradalmi hangulat uralkodott, utcai tüntetésekre került sor. Ferenc József trónra lépésének évfordulóján (december 2.) különösen nagy erővel törtek felszínre az indulatok, amelyeket az emigráció tevékenysége is szított.⁵

Az októberi diploma megelőlegezte a magyar országgyűlés összehívását korlátozott hatáskörrel, azonban decemberre kérdésessé vált, hogy egyáltalán össze lehet-e hívni azt „ily ingerült állapotába[n] az országnak”.⁶

Az összehívás kapcsán számos kérdés felmerült, kezdve azzal, hogy ki hívja össze az országgyűlést, hiszen azt csak koronás király vagy a nádor vagy az országbíró tehetette meg. Közjogilag egyik tisztség sem volt betöltve. Egyetlen országos főméltóságként a hercegprímás jöhetett volna szóba, ám arra korábban még nem volt példa, hogy ő hívott volna össze országgyűlést. Felmerült V. Ferdinánd neve is, azonban azzal a magyar vezetők is tisztában voltak, hogy ezt a variációt Bécsben nem engednék.⁷ Megoldásként kínálkozott az országbírói tisztség betöltése, ami 1861. január 7-én meg is történt, Ferenc József ekkor nevezte ki gróf Apponyi Györgyöt.⁸ Az országgyűlés összehívásának jogát azonban továbbra is megtartotta magának a császár.

Az októberi diploma mellékleteként báró Vay Miklós kancellárhoz intézett legfelsőbb kézirat a tervezett országgyűléssel, pontosabban az országgyűlési választások lebonyolításával kapcsolatban tartalmazott utasítást. A kérdés az volt, hogy a választásokat milyen választójogi törvény alapján írják ki. A kérdést tárgyaló esztergomi értekezlet az 1848. évi V. tc. mellett foglalt állást, Ferenc József 1861 januárjában azonban csak részben vette figyelembe az értekezlet zárszavát, és április 2-ára összehívta az országgyűlést Budára.⁹ A megyék az összehívásról körrendeletben értesültek, amely kiemelt célként említette a koronázást,¹⁰ s a főrendiházi meghívók is tartalmazták, hogy az országgyűlés fő feladata Ferenc József megkoronázása lesz.¹¹

⁵ *Szabad György*: Forradalom és kiegyezés választójogi (1860–1861). Bp. 1967. 101., 147–149., 210.

⁶ Lónyay Menyhért 1860. dec. 10-i bejegyzése. Lónyay Menyhért naplója, 1860–1861. Szerk. Deák Ágnes. Bp. 2004. 55.

⁷ Lónyay Menyhért 1860. dec. 15-i bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 66.

⁸ Wiener Zeitung, 1861. január 12. 141. Amtlicher Theil.; A nádorválasztás az országgyűlés feladata lett volna, lehetséges jelöltként Miksa főherceg, báró Vay Miklós és gróf Károlyi György jött szóba. Lónyay Menyhért 1861. febr. 16-i bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 133.

⁹ *Ruszoly József*: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon, 1861–1868. Bp. 1999. 15–18.

¹⁰ Wiener Zeitung, 1861. január 22. 257–258. Nichtamtlicher Theil.

¹¹ *Szabad Gyi.*: Forradalom és kiegyezés i. m. 242.; Az egybehívó királyi regálé febr. 14-én született. Wiener Zeitung, 1861. február 23. 657. Kronländer.

Az időpont és a helyszín

1861 áprilisáig azonban jelentős változások történtek a birodalom politikai életében. Az októberi diploma és a konzervatív irányzat gyors kudarca után, látva az elmérgesedő magyarországi helyzetet Ferenc József Anton Schmerling liberális politikusnak szavazott bizalmat. Az 1860 decemberében hivatalba lépő államminiszter nehéz feladatra vállalkozott: a birodalmi egység megvalósítására német hegemoniával és a magyarok támogatásával, illetve a liberális parlamentarizmus kialakítására „az abszolutista ambíciójú uralkodó” jóváhagyásával. A feladat szinte megoldhatatlannak tűnt.¹²

1861 elején még élt a remény, hogy Schmerling vezetésével mindez létrehozható. Az ennek szellemében készült februári pátens az októberi diplomában tanácsadó testületként szereplő birodalmi tanácsot parlamentté alakította át, az összeülő magyar országgyűlésnek pedig azt a funkciót szánta, hogy a birodalmi gyűlésbe képviselőket küldjön, vagyis az országgyűlést valójában tartománygyűléssé „fokozta le”.¹³

Ferenc József 1861. április 2-ára, vagyis húsvét utáni keddre, Budára hívta össze az országgyűlést.¹⁴ Az időpont és a helyszín tehát adott volt. A dátum kapcsán felmerült, hogy „ha Februárban jön össze, nyugodtabb elemekből fogott volna alakulni, mint Áprilban”.¹⁵

Ezen azonban már nem lehetett változtatni, a helyszín módosítására azonban még volt idő. A kérdés kardinálissá vált, ugyanis a budai helyszín kijelölése szembe ment az 1848. évi IV. tc. rendelkezésével, miszerint az országgyűlés helye Pest. Az uralkodó azzal érvelt, hogy egyrészt az is engedmény, hogy nem Pozsonyba hívta össze az országgyűlést,¹⁶ másrészt Buda az ország központja, ahol „megfelelő helyiségekkel ellátott országház” található.¹⁷ Ferenc József a helyszínválasztás által is megerősítette, hogy nem kívánja elismerni az 1848-as törvényeket, illetve az 1848–49-es országgyűlés működésének legalitását a szabadságharc idején.¹⁸

Ennek némiképp ellentmond, illetve az uralkodó véleményének ingadozását jelzi Vay Miklós közlése 1860 decemberében, miszerint Ferenc József hajlik az

¹² *Somogyi Éva*: A birodalmi centralizációtól a dualizmusig. Az osztrák–német liberálisok útja a kiegyezéshez. Bp. 1976. 12–13.; *Szabad Gy.*: Forradalom és kiegyezés i. m. 219–221.

¹³ *Somogyi Éva*: Abszolutizmus és kiegyezés, 1849–1867. Bp. 1981. 135–136.

¹⁴ *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 15–18.

¹⁵ Lónyay Menyhért Vay Miklósnak. Pest, 1861. jan. 29. Közli Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből. Szerk. Petneki Áron. Miskolc 1999. (Reprint 1899). 374–375.

¹⁶ Ezzel kapcsolatos hír korábban a sajtóban is megjelent: „Bécsi lapok közleményei szerint a pozsonyi országház helyreállítására a minisztérium 30,000 forintot utalványozott s e hír azon következtetésre szolgált indokul, mintha a legközelebb egybehívandó magyar országgyűlés Pozsonyban tartaná az üléseit.” Pesti Napló, 1860. november 9. 2.

¹⁷ Az 1719. sz. kancelláriai leiratot (1861. febr. 14.) idézi, illetve tartalmát ismerteti *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 20.; *Szabad Gy.*: Forradalom és kiegyezés i. m. 242.

¹⁸ *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 20–21.

alkotmányos uralkodásra, szeretné megnyitni az országgyűlést, és azt sem bánja, ha ez Pesten történik.¹⁹ 1861 februárjában viszont a császár már nem akart hallani a pesti országgyűlésről.²⁰

Magyar részről mindvégig ragaszkodtak a pesti helyszínhez, a budai üléselés ellen szólt az is, hogy az ottani helyőrség nagy száma esetleg korlátozná a megnyilvánulások szabadságát.²¹ Az uralkodó végül csak április elején egyezett bele hivatalosan, hogy a budai megnyitás után Pesten legyenek az ülések. Erről április 3-án táviratban értesítették Apponyit, aki addigra már elhatározta, hogy akár saját felelősségére is bejelenti a pesti ülések engedélyezését.²²

A korábban a képviselőházi üléseknek helyet adó Redoute épületének 1849-es lebombázása miatt mindenképpen új helyszínre volt szükség. Pest városa mindent megtett annak érdekében, hogy a megfelelő helyszín hiánya ne lehessen akadálya a pesti megnyitásnak. 1861 februárjában a város közgyűlése több épület megtekintése után a főrendiház részére a Nemzeti Múzeumot, míg a képviselőháznak a Nemzeti Lovardát javasolta.²³

Az országgyűlés összeülése érdekében kompromisszumra volt szükség: a megnyitóra végül a budai királyi palotában került sor, az üléseket azonban mindkét ház Pesten tartotta.²⁴ Ez a megoldás azonban nem jelentette a budai megnyitás elfogadását, a képviselők nagy része nem vett részt az eseményen. Deák Ferenc igyekezett rávenni a vele szimpatizálókat, hogy jelenjenek meg Budán, gróf Teleki László pedig ezzel szemben foglalt állást.²⁵ Deák ebben az ügyben azért csatlakozott a konzervatívokhoz, akik igyekeztek kerülni a konfliktusokat, hogy ez a formális kérdés ne veszélyeztesse az országgyűlés összeülését, „hogy a nemzet sérelmei, törvényes követeléseiről és a nemzetiségek megnyugtatása végett nyilatkozhasson”.²⁶

¹⁹ Lónyay Menyhért 1860. dec. 1-jei bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 41.

²⁰ [Szógyény-Marich] László Vay Miklósnak. Bécs, 1861. febr. 22. Közli Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből i. m. 388–389.

²¹ Lónyay Menyhért 1861. márc. 30-i bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 171.; *Szabad Gy.*: Forradalom és kiegyezés i. m. 243.

²² Szógyény-Marich László 1861. ápr. 3-i és 4-i bejegyzése. Közli Idős Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai I–III. Kiadják fia. Bp. 1903–1918. III. 93–95.; Deák Ferenc beszédei III. Összegyűjtötte Kónyi Manó. 2. bővített kiadás. Bp. 1903. 17.; Az uralkodó utólag nem vonta kérdőre Apponyit. Lásd Deák Ferenc beszédei III. i. m. 19.

²³ 1861-ben számos lehetőség felmerült, többek között a régi izraelita imaház, az egyetemi könyvtár, a régi Grassalkovich-féle magtár, a Dohány utcai új zsinagóga vagy a Károly-kaszárnya imaháza.; *Szabad Gy.*: Forradalom és kiegyezés i. m. 242–243.; *Komárik Dénes*: Az 1861-es ideiglenes országháza „tervpályázata”. In: *Az Ország Háza. Buda-pesti országháza tervek, 1784–1884.* Szerk. Gábor Eszter – Verő Mária. Bp. 2000. 105–116., itt: 105.; *Pesti Napló*, 1860. november 9.; *Pesti Napló*, 1860. november 9. 2.

²⁴ A kompromisszum létrejöttét szorgalmazta Vay Miklós tárnokmester és Apponyi György országbíró. Lásd *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 21.

²⁵ Lónyay Menyhért 1861. febr. 14-i és 16-i bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 132.

²⁶ *Deák Ágnes – Molnár András*: Deák Ferenc. Bp. 2003. 113–114.; Lónyay Menyhért 1861. ápr. 4-i bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 184.; *Szabad Gy.*: Forradalom és kiegyezés i. m. 228–229.

A budai megnyitást sokan törvénytelennek tartották, azonban a törvényesség kérdése nem lehetett irányadó, hiszen az országgyűlés összehívása és a választások lebonyolítása, a megyék újjászervezése sem volt az – érvelt Lónyay Menyhért a budai megjelenés mellett.²⁷ A kérdés heves indulatokat váltott ki, Madarász József ha-zaárulónak nevezte azokat, akik el akartak menni a megnyitásra. Demonstrációtól is tartani lehetett.²⁸

A ceremónia

Amint bizonyossá vált a magyar országgyűlés megnyitása, elkezdődött a ceremónia előkészítése. Ahogyan a tanulmány elején említettük, a megnyitás szorosan összefüggött a koronázás kérdésével. Abból a szokásból kiindulva, hogy az uralkodó mindaddig nem vesz részt országgyűlés megnyitásán, amíg egy országgyűlési küldöttség meg nem hívja őt a koronázásra, és hozzátéve, hogy az országgyűlést összehívó rendelet szerint a koronázást fontos és előreláthatólag hosszas tárgyalások fogják megelőzni, az uralkodó megjelenése valójában csak később lett volna esedékes.²⁹

„A koronázás a *biletarela pactum*nak [kétoldalú szerződésnek], *diploma inaugurale* [koronázási hitlevél] és ünnepélyes eskü letétele [...] nélkül nem képzelhető” – írta naplójába Lónyay Menyhért 1860 októberében, majd később mindezt kiegészítette azzal, hogy Szent István koronájának területi egységét is helyre kell állítani.³⁰ A koronázás feltételei közül tehát valójában csak a korona volt adott, amelyet 1853-as orsovai megtalálása után a budai palotában őriztek.

Az udvari hivatalok ettől függetlenül megkezdték a megnyitási ceremónia előkészítését, herceg Rudolf Liechtenstein főudvarmester számos kérdést intézett ebben a tárgyban Ferenc Józsefhez. Elsőként tisztázni kellett a helyszínt és a megnyitó ünnepség pontos időpontját,³¹ illetve azt, hogy lesz-e nádorválasztás és koronázás. Ki kellett választani az utazás módját (vasúton vagy hajón), a

²⁷ Lónyay Menyhért 1861. márc. 31-i bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 177–178.; Az országgyűlés összehívása kapcsán több megye azt kifogásolta, hogy az uralkodói meghívó levelet nem felelős miniszterek ellenjegyezték, illetve azt, hogy az mellőzte a határőrvidék, Fiume és Erdély képviselőinek meghívását. Lásd Szabad Gy.: Forradalom és kiegyezés i. m. 243.

²⁸ Lónyay Menyhért 1861. márc. 31-i bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 180.

²⁹ Mailáth kancellár előterjesztése az uralkodóhoz. Bécs, 1865. nov. 7. Az uralkodó megjegyzésével, Schönbrunn, 1865. nov. 9. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Bécsi levéltárból kiszolgáltatót iratok. Hofzeremonielldepartement, Ung. Landtage u. Krönungen (a továbbiakban: I 60) 1865. évi ogy. megnyitása. 1865/2/28 fol. 170–174.

³⁰ Lónyay Menyhért 1860. okt. 27-i, illetve dec. 14-i bejegyzése. Lónyay Menyhért naplója i. m. 13. és 64., előbbiek a napló kiadásának magyarózó jegyzetei alapján.

³¹ Az április 2-i dátum nem a megnyitás időpontja volt, hanem a képviselők és a főrendek megérkezésének határnapja. A megnyitási ünnepség több nap is eltelt, 1848 előtt általában négy nappal az összehívás dátuma után került rá sor.

családtagokat, akik a császárt elkísérik, és el kellett dönteni, hogy az udvari hivatalnokok közül ki kap szerepet. Lényeges kérdés volt továbbá, hogy a testőrsegek közül melyik gárda tagjait küldik a megnyitás helyszínére, hogy ki felel majd a ceremónia rendjéért, és hogy a miniszterek is megjelennek-e. Az is mielőbbi tisztázásra várt, hogy a megnyitáson és az esetleges uralkodói díszbebédéken kívül lesznek-e egyéb ünnepi rendezvények. Ugyancsak lényeges volt, hogy az uralkodó meddig tartózkodik az országgyűlés helyszínén, a megnyitás után visszatér-e Bécsbe, vagy pedig akár a tárgyalások végéig marad. A megnyitás szertartásrendje is az uralkodó döntésétől függött. Ehhez segítségül szolgáltak a főudvarmester megjegyzései és javaslatai, amelyeket a korábbi magyar országgyűlések ceremóniája alapján állított össze.³²

A 18. század végi és 19. század eleji országgyűlések példáiból kiindulva foglalta össze a főudvarmester a szokásos és nem szokásos elemeket az uralkodó számára. Ezek szerint a bécsi főudvarmester és főkamarás részt vesz az ünnepségeken, így a trónbeszéd felolvasásán, illetve a nádorválasztáson is. A főistállómester csak akkor, ha ünnepélyes bevonulást is rendeznek, a főudvarnagy feladatát (a királyi kard hordozása) pedig a magyar királyi főudvarmester (Agazonum Regalium Magister) látja el. A bécsi főceremónia-mesterre sem volt korábban szükség, mivel a magyar királyi főajtónállómester (Janitorum Regalium Magister) vezette az uralkodói bevonulást, és tartott rendet az érintett lakosztályokban.³³

1861-ben azonban a magyar királyi udvartartás nem működött, a zászlósorak nem voltak aktívak, és néhány tisztség nem is volt betöltve,³⁴ ami megnehezítette

³² Liechtenstein főudvarmester előterjesztése a császárhoz, 1861. jan. 19. MNL OL I 60, Ung. Landtage u. Krönungen, 1865/2/28. 1865. évi egy. megnyitása, fol. 1–5.

³³ 1830-ban a főudvarnagy is megjelent Pozsonyban, amikor Ferdinánd koronázásán Ferenc számára teljesítette ezt a szolgálatot, hiszen ekkor egyszerre két uralkodó volt jelen: a császár és az ifjú király. Liechtenstein főudvarmester előterjesztése a császárhoz, 1861. jan. 19. MNL OL I 60 1865. évi egy. megnyitása, 1865/2/28. fol. 1–5.

³⁴ A középkori magyar királyi udvartartás országos (nádor, országbíró, horvát bán, tárnokmester) és udvari méltóságokból (főlovászmester, főkamarás, főudvarmester, főétekgfogyó-mester, főajtónálló-mester, főpohárnok) állt. Utóbbiak 1526 után névleges tisztségekké váltak, és csak a 18. században éledtek újjá, főleg Mária Terézia uralkodása idején. Korábbi funkciójukat azonban nem nyerték vissza, elsősorban a királynői/királyi reprezentációban kaptak szerepet. Ekkor csatlakozott az udvartartáshoz az újonnan életre hívott nemesi testőrség kapitánya, mintegy a főajtónállómesteri tisztség korszerűsített változataként. (Az udvartartáshoz tartozott még két koronaőr, tisztségük egyszerre királyi és rendi méltóság is volt.) *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főméltóságai, 1526–1848. Az udvari méltóságok arcontológiája. Bp. 1988. 21–26.; Ferenc József uralkodásának első éveiben a magyar udvartartás nem funkcionált, a megüresedő tisztségeket nem töltötték be. 1860–61-ben a koronaőrök kinevezésével elkezdődött, de csak 1865–66-ban fejeződött be az udvartartás felelőstétele, tagjainak összeírása, a hiányzó tisztségek betöltése (kivéve a nádori pozíciót). A kiegyezési törvény (1867. évi XII. tc. 7. §.) pedig lehetővé tette a tényleges magyar udvartartás kiépítésének lehetőségét, ami azonban nem valósult meg. Pesti Napló, 1861. január 4. 3. Különfélék; [Egyházi és világi főméltóságok listája], dátum és keltezés nélkül; MNL OL I 60 1865. évi egy. megnyitása. 1865/2/28 fol. 360–361.

a korábbi szokások követését. A királyi magyar testőrség ugyancsak hiányzott, ezért testőri szolgálatot a darabontok és a bécsi udvari őrség mellett az Arzierengárdának kellett volna teljesítenie kapitányaikkal együtt. A résztvevő családtagok és miniszterek személyét tekintve nem szerepeltek irányelvek az előterjesztésben, erről nyilván mindig az adott helyzetnek megfelelően döntött az uralkodó.³⁵

A megnyitás ceremóniájával kapcsolatban további három lényeges kérdés merült fel a korábbi minták alapján. Egyrészt az a fent már említett központi probléma, hogy az uralkodót egy küldöttség hívja-e meg az országgyűlésre és a koronázásra. Másrészt az, hogy lesz-e ünnepélyes bevonulás, ahogyan az a koronázó országgyűlések alkalmával lenni szokott. Harmadrészt az egyes események (megnyitás, nádorválasztás, a rendek megvendéglése, koronázás) szertartásrendjét kellett meghatározni.³⁶

Az előterjesztés megválaszolatlan maradt,³⁷ de az valószínűnek tűnik, hogy Ferenc József foglalkozott a felmerült kérdésekkel, mert Szőgyény-Marich Lászlónak sajnálkozással említette, hogy nincs magyar testőrség.³⁸

Trónbeszéd korona nélkül?

Ferenc József természetesen eltekinthetett volna a hagyománytól, magyar tanácsadói biztatták is erre, és az 1848 előtti szokásokat felelevenítve javasolták, hogy a császár nélkül tartson trónbeszédet, hogy a királyi proposíciókat átadná.³⁹ Szőgyény a trónbeszéd tervezetét is elkészítette, éppen a különleges helyzet magyarázatával kezdve azt:

„Ha az ősi szokástól eltérve, előbb jelenek meg hű Magyarjaim körében, semmint általuk meghíva, a magyar szent koronávali felavattatásom ünnepét ülhetném, ez azért történik, mert szívem vágyának ellent nem állhatva, alig várhatom, hogy annak legbensőbb érzelmeit, még mielőtt kir. előadásaimat előterjesztem, nyíltan kitarhassam.”⁴⁰

³⁵ Liechtenstein főudvarmester előterjesztése a császárhoz, 1861. jan. 19. MNL OL I 60 1865. évi egy. megnyitása, 1865/2/28. fol. 1–5.; Az udvari hivatalok számára a névsor mielőbbi összeállítása a szálláshelyek biztosítása miatt volt lényeges, amiben komoly gondot okozott a királyi palota kapacitásának végesége.

³⁶ Uo.

³⁷ Kuefstein főistállómaster utal vissza az előterjesztésre 1865-ben, amely ekkor még mindig az uralkodónál van. Kuefstein előterjesztése az uralkodóhoz, Bécs, 1865. szept. 21. MNL OL I 60 1865. évi egy. megnyitása. 1865/2/28 fol. 79–84.

³⁸ Szőgyény-Marich László bejegyzése, 1861. márc. 25. Közli Idősb Szőgyény-Marich László ország-bíró emlékiratai i. m. III. 89.

³⁹ Szőgyény-Marich László bejegyzése, 1861. márc. 12. Közli Idősb Szőgyény-Marich László ország-bíró emlékiratai i. m. III. 82., illetve Vay Miklós kancellárnak a felséghez intézett jelentése a magyar kormányférfiaknak a közelgő országgyűlés alkalmával követendő politikájuk iránt megtartott értekezlete tárgyában. Uo. Függelék XX. 276–288., itt: 277–278.

⁴⁰ Szőgyény trónbeszéd-tervezete azon esetre, ha őfelsége az 1861. országgyűlést személyesen megnyitja. Közli Idősb Szőgyény-Marich László ország-bíró emlékiratai i. m. III. Függelék XXII. 293–296.

A koronázás kapcsán előtérbe került az uralkodó „státusza”. A főispánságra jelöltek közül többen arra hivatkoztak, hogy nem esküdhetnek hűséget az uralkodónak, mivel nincsen megkoronázva.⁴¹ A megyék egy része Ferenc József uralkodói címét nem ismerte el, Heves megye a „koronázatlanság” miatt magánszemélynek titulálta a császárt, Gömör királyi trónörökösnek. Bars arra hívta fel a figyelmet, hogy a koronázást a nemzetnek kellett kezdeményeznie, nem pedig az uralkodónak oktrojálnia illetén szándékát.⁴²

Mi szólt az ellen és mi mellett, hogy Ferenc József Budára utazzon? A magyar politikusok között felmerült, hogy „német miniszterek”, vagyis a bécsi politikusok nehezen „engedik el” Ferenc Józsefet, félve attól, hogy túlságosan a magyar vezetők befolyása alá kerül.⁴³ A bécsi érvek között szerepelt, hogy mivel a magyarok nem megfelelően fogadták a császár és kormánya intézkedéseit, nem érdemlik meg ezt a kegyet.⁴⁴ A magyar konzervatív főurak ezzel szemben éppen azért próbálták elérni, hogy Ferenc József elutazzon az országgyűlésre, mert így láttak esélyt arra, hogy a császár az „osztrák tanácsosok befolyásától menten”, magyar tanácsosaira hagyatkozva döntsön a magyar ügyekben. A főurak abban is bíztak, hogy Ferenc József látogatása következtében a magyarországi közhangulat is javulna.⁴⁵ A magyar főurak igyekeztek meggyőzni Ferenc Józsefet a „lemenetelről”, és minden eshetőségre felkészülve megfelelően előkészíteni a megnyitási ünnepséget. A császár maga is készült az eseményre, de állandó kétségek között.⁴⁶ 1861 januárjában a magyar képviselők bíztak benne, hogy a császár személyesen nyitja meg az országgyűlést, március végén is úgy tűnt, az uralkodó Pest-Budára érkezik, és elmondja a trónbeszédet.⁴⁷

Korábban volt arra példa, hogy az uralkodó maga helyett királyi biztost (például az egyik főherceget) küldjön a trónbeszédet elmondani, azonban csak az országgyűlések bezárásakor.⁴⁸ 1861-ben a megnyitás kapcsán merült fel ez a lehetőség. A konzervatív főurak Miksa főherceget (Ferenc József öccse) javasolták, mint aki elvállalhatná ezt a

⁴¹ Szőgyény-Marich László bejegyzése, 1860. nov. 20. Közli Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai i. m. III. 62–63.

⁴² *Szabad Gy.*: Forradalom és kiegyezés i. m. 236–237., 243–244.

⁴³ Lónyay Menyhért szerint az „olasz ügyektől” is függött a császár programja. Olasz ügy alatt Lónyay feltehetőleg az 1859-es itáliai vereség következményeit, Lombardia elvesztését és az esetleges revansot értette.

⁴⁴ Szőgyény-Marich László bejegyzése, 1861. márc. 19. Közli Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai i. m. III. 84–86.; A császár ekkor az országgyűlés „Pestre való áttételét” is ellenezte. Uo.

⁴⁵ Szőgyény-Marich László bejegyzése, 1861. márc. 11., 24., 25. Közli Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai i. m. III. 80–82., 87–89.

⁴⁶ Szőgyény-Marich László bejegyzése, 1861. márc. 16. Közli Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai i. m. III. 84.

⁴⁷ Lónyay Menyhért 1861. febr. 14-i, márc. 20-i, 26-i, 30-i bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 132., 163., 168., 171.

⁴⁸ 1812-ben Antal főherceg, 1830-ban és 1844-ben Ferenc Károly főherceg látta el ezt a feladatot. Lásd ÖStA HHStA OMeA Hzd. ZP Bd. 46. (1812), Bd. 54. (1830), Bd. 60. (1844–1846).

feladatot, azonban ezt a császár elutasította. Ekkor az országbíró jött szóba lehetséges biztostként, Apponyi György azonban március végén lemondott tisztségéről, és nem tudtak volna mást a helyébe állítani. Nem maradt más hátra, minthogy a hercegprímás nyissa meg az országgyűlést, amit Ferenc József nem tartott volna helyesnek, és Apponyi lemondását – igaz, csak részben emiatt – nem fogadta el.⁴⁹

Ezzel megmaradt a lehetőség, hogy a császár Apponyi György személynököt és országbírót bízta meg, mint királyi biztost az országgyűlés megnyitásával, ami be is következett 1861. április 1-jén.⁵⁰ A konzervatív főurak számára ez a megoldás tűnt a legmegnyugtatóbbnak, hiszen az uralkodó nem egyezett bele, hogy az általuk megírt trónbeszédet mondja el, így „valósággal fellélegeztek”, amikor a császár döntése megszületett.⁵¹

Szógyény-Marich László beszámolója szerint Ferenc József nehezen vált meg a tervtől, hogy személyesen utazzon Pest-Budára. Döntésében befolyásolták őt a Magyarországról érkező hírek, miszerint sem Deák Ferenc, sem Rottenbiller Lipót pesti polgármester nem javasolta a megjelenését.⁵² Vay Miklós kancellár viszont úgy vélte: „Ha a németek [az osztrák miniszterek] nincsenek, lement volna ő felsége minden skrupulusa mellett is a pesti Schwarzsehereknek.”⁵³

Az országgyűlés megnyitása

1861. április 6-án Apponyi György a budai királyi palotában megnyitotta a magyar országgyűlést. Az időpontot csak az azt megelőző este hozták nyilvánosságra. A szertartás első része a budai várkapornában zajlott, ahol Scitovszky János hercegprímás celebrálta a szentmisét. A trónbeszéd felolvasására 12 óra táján került sor a palota tróntermében, amelyet az 1849-es károk után addigra már felújítottak.

⁴⁹ Később azonban már az esetleges lemondás sem tartotta volna vissza attól, hogy királyi kéziratot bocsásson ki, ami uralkodói oktrojként hatott éppen az országgyűlés előestéjén. Lásd Szógyény-Marich László bejegyzése, 1861. márc. 12., 25., 26. Közli Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai i. m. III. 82., 89., 90.

⁵⁰ Ő Felsége legfelsőbb kézírata Apponyi György grófhhoz az országgyűlés megnyitása tárgyában. Bécs, 1861. ápr. 1. Közli Deák Ferenc beszédei III. i. m. 14–15.

⁵¹ Mailáth kancellár előterjesztése az uralkodóhoz. Bécs, 1865. nov. 7. Az uralkodó megjegyzésével. Schönbrunn, 1865. nov. 9. MNL OL I 60 1865. évi ogy. megnyitása. 1865/2/28 fol. 170–174.; *Szabad Gy.*: Forradalom és kiegyezés i. m. 434–435.; Szógyény-Marich szerint Ferenc József úgy vélekedett az általa írt beszédről, hogy az „mégis csak nagyon szelíd lett volna”. Ugyanakkor az április 4-én tartott bécsi miniszteri értekezlet után Vay Miklós azt írta Apponyinak az ő változatáról, hogy „azt gyengének, alázatosnak találták”. Szógyény-Marich László bejegyzése, 1861. ápr. 13. Közli Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai i. m. III. 95–96.; Vay Miklós Apponyi Györgynek. Bécs, 1861. ápr. 4. Közli Deák Ferenc beszédei III. i. m. 16–17.

⁵² Szógyény-Marich László bejegyzése, 1861. márc. 29. Közli Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai i. m. III. 90–92.

⁵³ Vay Miklós Apponyi Györgynek. Bécs, 1861. ápr. 4. Közli Deák Ferenc beszédei III. i. m. 16–17.

A ceremónia az uralkodó távollétében meglehetősen egyszerűen folyt le. Miután a képviselők összegyűltek a teremben, Mailáth György tárnokmester felolvasta az uralkodó megbízólevelét, amely Apponyi Györgyöt erre az alkalomra királyi biztossá nevezte ki. A fogadtatás zajos lehetett,⁵⁴ mert Apponyi csak az elcsendesedés után tudta ismertetni a propozíciókat. Az uralkodói leirat megjelölte az országgyűlés feladatait: 1. az 1848-as trónváltozás tudomásulvétele, 2. a királyi hitlevél elkészítése, 3. koronázás. A budai megnyitás után a képviselők – a zárzóban elhangzott engedéllyel élve – átvonultak Pestre, és rögtön ülést tartottak, a főrendiház a Lloyd-épületben, a képviselőház pedig a Nemzeti Múzeum dísztermében.⁵⁵

Deák Ferenc személyesen kívánt példát mutatni, amikor elment Budára, a képviselőknek azonban csupán kis része (30–80 fő) követte.⁵⁶ Teleki László és köre komoly agitációt fejtett ki az egyöntetű távol maradás érdekében – sikertelenül. Ebben az is szerepet játszhatott, hogy Ferenc József engedélyezte, hogy az üléseket Pesten tartsák.⁵⁷ Vay Miklós kancellár szerint lényeges volt, hogy nemcsak a konzervatív főrendek, hanem néhányan a képviselőház tagjai közül is megjelentek a palota tróntermében, különben a császár új választást rendelt volna el.⁵⁸

Az országgyűlés bezárása

Az országgyűlés mindössze néhány hónapig ülésezett, a koronázás megvalósulása pedig egyre kevésbé tűnt valószínűnek, bár Ferenc József nem tett le arról, hogy ezen az országgyűlésen magyar királlyá koronázzák.⁵⁹ A magyar országgyűlés tagjain sajátos hangulat uralkodott el: egyfelől kezdettől fogva számoltak azzal, hogy Ferenc József bármikor feloszlathatja az ülést, ugyanakkor továbbra is várták a látogatását

⁵⁴ A Pesti Napló tudósítása szerint Apponyit éljenzéssel üdvözölték. Pesti Napló, 1861. április 7. 1. Az országgyűlés megnyitása.

⁵⁵ *Szabad Gy.*: Forradalom és kiegyezés i. m. 436.; Az esemény megmozgatta a közvéleményt, nagy tömeg érkezett a Várba. Vasárnapi Ujság, 8. (1861) 16. sz. 184–185. Az 1861-iki országgyűlés megnyitása.

⁵⁶ *Deák Á. – Molnár A.*: Deák Ferenc i. m. 113–114.

⁵⁷ Lónyay Menyhért 1861. ápr. 3-i bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 182.; Az uralkodó április 3-án táviratilag közölte Apponyival az engedélyt. Vasárnapi Ujság, 8. (1861) 14. sz. 166. Mi ujság?; A Vasárnapi Ujság 1899-es cikke szerint Apponyi György és Deák Ferenc közös emlékiratban kérték az uralkodót, hogy a budai megnyitás után Pesten lehessenek az ülések, azonban az emlékiratot az uralkodó – törvényes indoklás hiányában – visszaküldte. Apponyi tehát a bécsi utasítás ellenére döntött a megnyitási ceremónia Budán és az ülések Pesten való megtartása mellett. A cikk szerint eljárását az uralkodó utólag nem kifogásolta. Vasárnapi Ujság, 46. (1899) 10. sz. 157–158. Gróf Apponyi György (1808–1899).

⁵⁸ Lónyay Menyhért 1861. ápr. 11-i bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 192.

⁵⁹ Szőgyény-Marich tudósít arról, hogy a császár átadta Liechtenstein hercegnek a koronázási ünnepségekről szóló felterjesztést. [Szőgyény-Marich] László Vay Miklósnak. Bécs, 1861. ápr. 9. Közli Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből i. m. 394–395.; Szőgyény-Marich László bejegyzése, 1861. ápr. 13. Közli Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai i. m. III. 95–96.

Pest-Budán.⁶⁰ A császári vizitnek egyébként is ideje lett volna, hiszen 1857 ősze óta az uralkodó nem járt Magyarországon. Végül 1861-ben sem. A képviselők és főrendek augusztusig folytathatták a tárgyalásokat, miután azonban a császár a Deák Ferenc által fogalmazott mindkét feliratot elutasította, végül teljesen megszűnt az alku és egyáltalán a párbeszéd lehetősége. Ferenc József azzal, hogy nem ismerte el az 1848. évi IV–V. törvénycikkek érvényességét, nyitva hagyta annak a lehetőségét, hogy az országgyűlést zárszámadás és költségvetés elfogadása nélkül feloszlathassa.⁶¹ Ez nyár végén be is következett, az utolsó ülést 1861. augusztus 22-én tartották.

„Odalent nem lesz mérséklet és a túlzók elleni fellépésre a bátorság; idefenn pedig hiányzik Magyarország irányában a jóakarát és békülékenységet” – írta le a tömören a helyzetet Szógyény.⁶² Magyar részről kikristályosodott az alap, vagyis a ragaszkodás ’48-hoz, a bécsi kormányzat pedig nem engedett az októberi diplomából és a februári pátensből, vagyis az összbirodalmi parlament felállításából. A magyar konzervatív főurak a párbeszéd, illetve vezető pozíciójuk fenntartására törekedtek, utóbbi mind Bécsben, mind Magyarországon meggyengült. Ferenc József ingadozott, majd végül a birodalmi egység fenntartása mellett foglalt állást. Döntését a szimbolikus politika terén tett lépései is megerősítették: a magyar országgyűlésre nem ment el, viszont 1861. május 1-jén személyesen nyitotta meg a birodalmi gyűlést, aminek a bécsi magyar „miniszterek” is szemtanúi voltak.⁶³

A második próbálkozás (1865)

Az 1861 és 1865 közötti időszak mindkét részről várakozással telt, míg be nem következett „az alkotmányos birodalmi centralizáció végső kudarca” és Schmerling bukása. 1865 tavaszán elkezdődött az újabb konzervatív fordulat előkészítése, azonban Ferenc József ekkor nem a magyar konzervatívokhoz fordult, hanem gróf Richard Belcredihez, aki addig Csehország helytartójaként tevékenykedett.⁶⁴ A konzervatív magyar főurak a magyarországi politikát illetően sem kaptak esélyt, a császár magyar részről Deák Ferenc vezetésével képzelte el a kiegyezési tárgyalások lefolytatását.⁶⁵

⁶⁰ Deák Á. – Molnár A.: Deák Ferenc i. m. 114–115.; Lónyay Menyhért 1861. júl. 12-i bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 279.

⁶¹ Ruszoly J.: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 20–21.

⁶² Szógyény-Marich László bejegyzése, 1861. márc. 31. Közli Idősb Szógyény-Marich László ország-bíró emlékiratai i. m. III. 92.

⁶³ A Reichsrat esetében is az uralkodói rezidencián, vagyis a Hofburg dísztermében történt a megnyitás. A magyar főurak közül gróf Szécsen Antal, báró Vay Miklós és báró Mecséry Károly vett részt. Wiener Zeitung, 1861. május 2. 1609. Die feierliche Eröffnung des Reichsrathes.

⁶⁴ Somogyi É.: A birodalmi centralizációtól i. m. 59–61.

⁶⁵ Komjáthy Miklós: Ferenc József a „perfid” Deák Ferencről. In: Tanulmányok Deák Ferencről. Szerk. Baranyai György et al. (Zalai gyűjtemény 5.) Zalaegerszeg 1976. 337–350., itt: 340.

Az 1860-as évek közepére ugyanis a birodalmi bel- és külpolitikai kudarcok megélelték az időt a magyarokkal való megbékélés keresésére. A közeledés eleinte a nyilvánosság kerülésével zajlott, azonban 1865 tavaszán, Deák Ferenc húsvéti cikkének megjelenése után mind a magyar közvélemény, mind a bécsi politikusok számára nyilvánvalóvá vált. Megkezdődött (vagy folytatódott) tehát az 1861-ben megszakadt párbeszéd, amit számos gesztus kísért. Néhány héttel a húsvéti cikk után Ferenc József villámlátogatást tett a pozsonyi löversenyen, ami nagy lelkesedést váltott ki.⁶⁶

A nyilvánvaló közeledési szándéokra reagálva május végén a Gazdasági Egyesület meghívta az uralkodót a nyári mezőgazdasági kiállításra. A rövid pest-budai vizit jól sikerült, bár az első napokban a lakosság egy része teljesen passzív maradt. Később azonban változás következett be a közhangulatban, és összességében a császár lelkes fogadtatásban részesült, köszönhetően annak, hogy a látogatás jelentős belpolitikai változásokkal járt együtt, amelyeket a következő időszakban továbbiak követtek.⁶⁷

A tervezett személycsere Schmerling júniusi lemondásával valósult meg, Belcredi júliusban alakította meg kormányát. Szeptember meghozta a magyar országgyűlés összehívását, valamint a februári pátens felfüggesztését és a birodalmi gyűlés elnapolását is.⁶⁸

Az országgyűlés összehívásától az országgyűlés megnyitásáig

1865. szeptember 17-én Ferenc József összehívta a magyar országgyűlést december 10-ére Pestre, és kinyilvánította, hogy személyesen kívánja azt megnyitni. Az 1861-es választási rendszabály érvényben maradt, a választások lefolytatására reaktívták a „központi választmányokat”.⁶⁹ Az országgyűlési választások eredménye az ország kiegyezés iránti hajlandóságát mutatta, a Deákhhoz kötődő politikai csoport elsöprő fölényrel rendelkezett az új képviselőházban.⁷⁰ A siker az

⁶⁶ Deák Ferenc beszédei III. i. m. 408–410.; Az uralkodó csak néhány órát töltött Pozsonyban, ugyanazon a napon este már Bécsben mutatkozott, a császárnéval együtt a Práterbe látogatott, így nem vált köztudottá, hogy látogatást tett Magyarországon. *The Times*, 1865. május 31. 7. Foreign Intelligence. Austria.; Az esemény spontaneitását támasztja alá, hogy az 1865-ös év ceremóniális eseményeinek jegyzőkönyvében nem található bejegyzés a pozsonyi látogatásról. ÖStA HHStA OMeA Hzd. ZP Bd. 77. (1865)

⁶⁷ Deák Ferenc beszédei III. i. m. 408–410.; *The Times*, 1865. június 14. 8., és június 7. 10. Foreign Intelligence. Austria.; *Sashegyi Oszkár*: Az abszolutizmus kori levéltár. Bp. 1965. 114.; 1865 júniusában Ferenc József felfüggesztette a katonai bíraskodást és helyreállította a helytartótanács jogkörét. Néhány héttel később menesztette gróf Zichy Hermann magyar, illetve gróf Nádasdy Ferenc erdélyi kancellárt, júliusban pedig gróf Pálffy Mór helytartót is. Szeptemberben feloszlatta az erdélyi és a horvát országgyűlést, és felfüggesztette a februári pátens hatályát. Lásd *Deák Ágnes*: Polgári átalakulás és neoabszolutizmus, 1849–1867. (Magyarország története 15.) Bp. 2009. 96–97.

⁶⁸ *Somogyi É.*: A birodalmi centralizációtól i. m. 75.; *Deák Á. – Molnár A.*: Deák Ferenc i. m. 133–134.

⁶⁹ *Ruszhay J.*: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 21.

⁷⁰ „a konzervatívok 21; a Deák-párt 180; a volt határozati párt, a Tisza vezette balközép 94; a Kállay és Böszörményi vezette szélsőbal 20 mandátummal rendelkezett.” Lásd *Somogyi Éva*: Abszolutizmus és kiegyezés i. m. 189.

uralkodó számára is megnyugtató volt, úgy vélhette, az országgyűlés összetétele a feléje megnyilvánuló bizalmat is jelzi.⁷¹

A megadott határidő elegendő volt a választások lebonyolítására, illetve az országgyűlés megnyitására az előkészítésére, amely az országgyűlést egybehívó rendelet után meg is kezdődött. A főudvarmester helyetteseként működő gróf Franz Kuefstein főistállómester először az – előző fejezetben részletesen tárgyalt – 1861-es, elintézetlen előterjesztés kérdéseit ismételte meg,⁷² majd októberben – az uralkodó szóbeli parancsára – beszámolt a korábbi koronázási szertartásokról és a kialakult szokásokról.⁷³

Mailáth György kancellár 1865 novemberében fordult aggodalmaival az uralkodóhoz: ki és milyen módon nyitja meg az országgyűlést, illetve amennyiben a császár maga, akkor milyen szertartásrend szerint teszi ezt. Ezt követően a kancellár felidézte az 1861-es problémát, miszerint az uralkodó csak akkor vehet részt az országgyűlés megnyitásán, ha előbb egy küldöttség meghívja a koronázásra.⁷⁴ Mivel azonban a koronázást fontos és előreláthatólag hosszas tárgyalásoknak kell megelőznie, az országnak még sokáig kellene várnia a császár megjelenésére – folytatódott az érvelés. A kancellár azt is jelezte, hogy amióta az uralkodó kilátásba helyezte az országgyűlés személyes megnyitását, az egész ország reménykedik ennek megvalósulásában, és ha Ferenc József mégsem látogatna Magyarországra, az csalódást okozna a magyaroknak. Az ördögi kör tehát megint előállt, azonban az 1861-es események részletes bemutatása után azt is tudjuk, hogy a szokásjog felülírható volt. Erre utalt maga a kancellár is, amikor megemlítette, hogy a szokás nem nyugszik törvényi alapon, és javasolta, hogy az uralkodó az országgyűlésre öt meghívó küldöttséget audiencián fogadjon, ezzel megtartva a hagyományt, mégis eltérve attól.⁷⁵

Ezúttal Ferenc József nem hezitált, úgy határozott, hogy személyesen nyitja meg az országgyűlést, az utazásnál és a bevonulásnál a hivatalos fogadási ünnepségektől eltekint, a császári ház egyik tagja sem kíséri el. A ceremónia kapcsán javaslatokat kért, valamint a trónbeszéd, a szükséges megnyilvánulások és rendeletek tervezeteinek

⁷¹ *Sashegyi O.*: Az abszolutizmus kori levéltár i. m. 120.; A Times egy korábbi cikke szerint Ferenc József az országgyűlés összetételéből kívánta lemérni a feléje megnyilvánuló bizalmat. The Times, 1865. június 7. 12. Latest Intelligence. Austria and Hungary.

⁷² Kuefstein előterjesztése az uralkodóhoz. Bécs, 1865. szept. 21. MNL OL I 60 1865. évi ogy. megnyitása. 1865/2/28 fol. 79–84.

⁷³ Jegyzetek az uralkodó számára. Bécs, 1865. okt. 6. MNL OL I 60 1865. évi ogy. megnyitása. 1865/2/28 fol. 85–87.; Landtags-Eröffnung zu Pest-Ofen im Dezember 1865. [A kötet végén található 45 oldalas összefoglaló.] ÖStA HHStA OMeA Hzd. ZP Bd. 77. (1865) p. 1–8.

⁷⁴ Ezért bízták meg 1861-ben Apponyi György grófot, mint királyi biztost az országgyűlés megnyitásával – szerepel az előterjesztésben.

⁷⁵ Mailáth kancellár előterjesztése az uralkodóhoz. Bécs, 1865. nov. 7.; Az uralkodó megjegyzésével, Schönbrunn, 1865. nov. 9. (másolat) MNL OL I 60 1865. évi ogy. megnyitása. 1865/2/28 fol. 170–174.

előterjesztését.⁷⁶ Az uralkodó határozott fellépése gyors munkára ösztönözte az érintett hivatalokat. A kiindulási pontot az 1843-as és az 1847-es direktórium⁷⁷ jelentette, annak átdolgozását a magyar kancellária a főudvarmesteri hivatal közreműködésével készítette el. A munka során számos korábbi példa került elő: koronázó és nem koronázó országgyűlések szertartásrendjei, a Pozsonyban használt „forgatókönyvek”, valamint az udvar által megvendégelték számát, illetve a felmerült költségeket bemutató táblázatok. A példák egészen 1751-ig nyúltak vissza, a legkésőbbi esemény pedig, amit ugyancsak elővettek, az 1857-es látogatás volt, vagyis száz év ceremoniális szokásait tekintették át.⁷⁸

Különösen nagy gondot fordítottak annak előkészítésére, hogy az országgyűlés tagjait vendégül lássák, ami a magyar királykoronázás ünnepi eseményeihez tartozott (királyi lakoma/díszebéd), illetve nádorválasztáskor is szokásban volt. Annak ellenére, hogy 1865 decemberében egyikre sem készültek, tervbe vették az országgyűlés tagjainak megvendégelését, igaz, nem egy nagy, hanem több kisebb udvari ebéden a nevek abc-rendje szerint felosztva a főrendeket és képviselőket. Minderre azért volt szükség, mert a korábbi létszámok⁷⁹ áttekintése után – mérlegelve a budai királyi palota befogadóképességét –, megoldhatatlannak tűnt egy ekkora díszebéd. Így ebben az esetben is új formát alkalmaztak, megőrizve benne a régit.⁸⁰

A ceremónia további résztvevőiről Ferenc József döntött, több ponton eltérve a korábbi rendtől. A legszembeűnőbb a magyar testőrség nélkülözése volt, amire már az 1861-es előterjesztés is utalt. 1865-ben még mindig nem állt fel a gárda, ezért a többi testőrség tagjait rendelték Budára. Ferenc József bécsi főudvarnagya szolgálatára is számított volna Budán, annak ellenére, hogy a számára elkészített anyagok hangsúlyozták: a főudvarnagy feladatát a magyar királyi főlovászmester szokta átvenni. Az uralkodó végül engedett, és még ahhoz is hozzájárult, hogy – ez alkalommal kivételesen – bécsi főudvarmesterét a magyar királyi főudvarmester (Curiae Regiae Magister) helyettesítse.⁸¹

⁷⁶ Mailáth kancellár előterjesztése az uralkodóhoz. Bécs, 1865. nov. 7.; Az uralkodó megjegyzésével, Schönbrunn, 1865. nov. 9. (másolat) MNL OL I 60 1865. évi og. megnyitása. 1865/2/28 fol. 170–174.

⁷⁷ A ceremónia részletes lefolyását tartalmazó rendelet.

⁷⁸ Mailáth kancellár átirata a főudvarmesteri hivatalnak. Bécs, 1865. nov. 10. MNL OL I 60 1865. évi og. megnyitása. 1865/2/28 fol. 169.; Az 1847-es ceremóniára Ferenc József még emlékezhetett is, hiszen azon apjával együtt részt vett, ahogyan arra dolgozatunk elején kitértünk. [Táblázat korábbi országgyűlés-megnyitásokról.] MNL OL I 60 1865. évi og. megnyitása. 1865/2/28 fol. 110.; Ceremoniel-Journal 1792, 1808, 1825, 1830. Uo. fol. 364–373.; Szertartásrend az uralkodópár ünnepélyes fogadásáról és bevonulásáról Pest-Budára 1857-ben. Uo. fol. 374–379.

⁷⁹ 1792: nincs adat; 1796: 500 fő; 1825: 700 fő; 1830: 750 fő, a második alkalommal: 900 fő. [Korábbi koronázási ebédek létszáma] MNL OL I 60 1865. évi og. megnyitása. 1865/2/28 fol. 381.

⁸⁰ Landtags-Eröffnung zu Pest-Ofen im Dezember 1865. [A kötet végén található 45 oldalas összefoglaló.] ÖStA HHStA OMeA Hzd. ZP Bd. 77. (1865) p. 1–8.

⁸¹ Ferenc József legfelsőbb elhatározása, 1865. nov. 21. Landtags-Eröffnung zu Pest-Ofen im Dezember 1865. [A kötet végén található 45 oldalas összefoglaló.] ÖStA HHStA OMeA Hzd. ZP Bd. 77. (1865) p. 9–10.

A helyszín kapcsán az 1861-es kompromisszum maradt érvényben, vagyis az országgyűlés megnyitását Budán tervezték megtartani, az üléseket pedig Pesten. Utóbbiak kapcsán ki kell emelnünk, hogy az 1861-es országgyűlésen felmerült egy ideiglenes országház felépítésének a terve, amelyre pályázatot is kiírtak, azonban a megvalósítás akkor elmaradt.⁸² 1865-ben Ferenc József maga vette kezébe az ügyet, és augusztus elején megbízta Ybl Miklóst, hogy a képviselőház számára ideiglenes épületet emeljen. A munkálatok szeptemberben kezdődtek, és december elejére el is készült a Sándor utcai épület. A képviselők ugyan csak 1866 áprilisában tudták használatba venni, mert nem száradtak ki a falak, de az igyekezet meggyőzőnek tűnhetett az uralkodó elszántságát illetően, hogy valóban parlamentáris átalakulást kíván.⁸³

Az országgyűlés megnyitása

A megválasztott képviselők között ismét problémaként merült fel az, hogy az országgyűlés előírt helyszíne Pest volt, a megnyitási ceremónia viszont Budán zajlott. Deák Ferenc azonban már december 8-án figyelmeztetett arra, hogy meg kell őrizni a jó viszonyt az uralkodóval. Ennek szellemében nemcsak a budai megnyitáson vett részt a képviselők nagy része, hanem két nappal korábban az uralkodó érkezősekor a várbeli fogadásra is elmentek. Deák pedig a pesti pályaudvaron is megjelent Ferenc József fogadására, ahol a császár szívélyesen köszöntötte a politikust.⁸⁴

Ferenc József 1865. december 12-én érkezett Pest-Budára, az országgyűlés megnyitási ünnepségére december 14-én került sor. A szertartás délelőtt 10 órakor szentmisével kezdődött a várkapornában, majd a képviselőház és a főrendiház tagjai átvonultak a királyi palota dísztermébe. A rendről a főajtónállót (Janitorum Regalium Magister) helyettesítő Almásy György gondoskodott.⁸⁵ Az uralkodó kíséretét főként a magyar királyi udvartartás tagjai, vagyis a magyar egyházi és világi méltóságok alkották,⁸⁶ a bécsi udvari hivatalok vezetői közül

⁸² Lónyay Menyhért 1861. júl. 6-i bejegyzése. Közli Lónyay Menyhért naplója i. m. 262–271.

⁸³ *Pereházy Károly*: A Sándor utcai képviselőház. In: *Az Ország Háza*. Buda-pesti országháza tervek i. m. 126–133., itt: 128.

⁸⁴ Deák Ferenc beszédei III. i. m. 496–498.

⁸⁵ A főajtónállói tisztséget ekkor gróf Zichy Ferenc töltötte be, aki azonban nem tudott részt venni az ünnepségen. [Az egyházi és a világi méltóságok listája] MNL OL I 60 1865. évi gy. megnyitása. 1865/2/28 fol. 360–361.; Landtags-Eröffnung zu Pest-Ofen im Dezember 1865. [A kötet végén található 45 oldalas összefoglaló.] ÖStA HHStA OMeA Hzd. ZP Bd. 77. (1865) p. 16.

⁸⁶ Egy szállásmester; két ajtónálló (Janitores); Almásy György, a főajtónálló helyettese; a zászlósurak, akiknek más szerepe nem volt: báró Nyáry Antal koronaőr, gróf Majláth Antal főpohárnokmester, gróf Cziráky György főkamrás, báró Sennyey Pál tárnokmester; Scitovszky János hercegprímás; Mailáth György kancellár; gróf Esterházy Móric tárca nélküli miniszter; (a főudvarmestert helyettesítendő) a magyar királyi udvarmester helyett kijelölt koronaőr, Károlyi György – kezében a pálcával; (a

csupán a főkamrás jelent meg. Az uralkodó biztonságára a három testőrgárda (az Arzieren- és a darabont testőrség, valamint az udvari csendőrség) tagjai, illetve a főhadsegéd ügyelt.⁸⁷

A terembe érve a huszártábornoki egyenruhát viselő Ferenc Józsefet éljenzés fogadta. A császár helyet foglalt a trónszékben, kísérete tagjai is elhelyezkedtek, majd „értelmes és csengő hangon, erőteljes tiszta magyar kifejezéssel olvasta fel” a trónbeszédet.⁸⁸ A beszéd elmondása után a kancellártól átvette az országgyűlésnek szánt lepecsételt iratokat, majd átadta a hercegprímásnak. Ezután felállt, levette „kócsagtollas kalpagját”, leereszkedő fejhajtással megköszönte és viszonzta az ismét felhangzó éljenzést, aztán elhagyta a tróntermet. Az uralkodó megérkezésekor, illetve a trónbeszéd után a palota udvarában a díszőrség zenekara a Néphimnuszt (Volkshymne vagy Gotterhalte) játszotta, egy hadosztály gyalogos pedig tisztelgett. A megnyitás után az országgyűlés tagjai elindultak Pest felé, a képviselőház a Nemzeti Múzeumban, a főrendiház pedig a Városházán tartotta meg alakuló ülését.⁸⁹

Az udvari ebédekre december 14-től 20-ig minden nap sor került,⁹⁰ a császár fáradhatatlan udvariassággal fogadta a képviselőket és a főrendeket. Az első napon az A és B kezdőbetűs képviselők mellett Deák Ferenc, báró Eötvös József, Somssich Pál, Csengery Antal és gróf Lónyay Menyhért kapott külön meghívást. Csengery Antal így jegyezte le az eseményeket: „Ebéd után ismét a mellék kisebb terembe vonultunk. Őfelsége is ide jött. Körbe álltunk. Őfelsége sorbajárt, s többekkel beszélt, németül akiket már régebben ismert, magyarul a képviselőkkel, s azokkal, akik még nem voltak előtte bemutatva.”⁹¹ Ferenc József Deákkal, Eötvössel és gróf Andrássy Gyulával hosszabban is beszélgetett.⁹²

főudvarnagyt helyettesítendő) a magyar királyi főlovászmester, gróf Batthyány Imre – kezében a kinyitott karddal; tőle jobbra Lipthay Antal(?) püspök az apostoli keresztrel.

⁸⁷ Herceg Vincenz Karl Auersperg főkamrás; Heinrich Hess, a darabont testőrség kapitánya; Karl Ludwig Grünne, a testőr-csendőrség kapitánya; gróf Franz Folliot de Crenneville főhadsegéd; két másodőr-mester, hat Arzieren-testőr. Sztartársrend az országgyűlés megnyitásakor 1865-ben. MNL OL I 60 1865. évi ogy. megnyitása. 1865/2/28 fol. 7.; Landtags-Eröffnung zu Pest-Ofen im Dezember 1865. [A kötet végén található 45 oldalas összefoglaló.] ÖStA HHStA OMeA Hzd. ZP Bd. 77. (1865) p. 25–30.; Pest, dec. 14. 1865. Országgyűlésünk ünnepélyes megnyitása. Pesti Napló, 1865. december 15. 1.

⁸⁸ Tartalmát közli a Pesti Napló. Lásd uo.

⁸⁹ Landtags-Eröffnung zu Pest-Ofen im Dezember 1865. [A kötet végén található 45 oldalas összefoglaló.] ÖStA HHStA OMeA Hzd. ZP Bd. 77. (1865) p. 30–34.; [*Szász Károly*]: Egy képviselő napló-jegyzetei. Az 1865. december 10-kén megnyitott országgyűlés alatt. 2. kiadás. Bp. 1878. 12.

⁹⁰ Az uralkodói látogatás programja. MNL OL I 60 1865. évi ogy. megnyitása. 1865/2/28 fol. 287–292.; Landtags-Eröffnung zu Pest-Ofen im Dezember 1865. [A kötet végén található 45 oldalas összefoglaló.] ÖStA HHStA OMeA Hzd. ZP Bd. 77. (1865) p. 25–45., és Vasárnapi Ujság 12. (1865) 49. sz. 622.

⁹¹ Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései. Közzéteszi Csengery Lóránt. Bp. 1928. 35.; Lásd továbbá [*Szász Károly*]: Egy képviselő i. m. 28–29.

⁹² Deák Ferenc beszédei III. i. m. 498.

Az országgyűlés tevékenysége és bezárása

Az uralkodó trónbeszéde a *Pragmatica Sanctiót* tekintette kiindulási pontnak, egyúttal erőteljesen hangsúlyozta a monarchia egységét és az uralkodói jogokat, továbbá ragaszkodott az 1848-as törvények életbe léptetés előtti revíziójához.⁹³ Szász Károly képviselő szerint a trónbeszéd várakozást keltett, és alapjául szolgált „a mindkét részről ohajtott kiegyenlítésnek”, ugyanakkor rugalmasan kezelte a kényes pontokat, ezzel többféle értelmezési lehetőséget kínált.⁹⁴

Az uralkodó elutazása (december 20.) és a karácsonyi ünnepek után kezdődött a válaszfelirat megfogalmazása és tárgyalása. A felirat megalkotását hosszas viták kísérték. Közben az uralkodó is visszatért, január 29-től március 5-ig Erzsébettel együtt Budán tartózkodott. A február végi udvari hírek arról szóltak, hogy az uralkodói pár a felirati vita végéig marad, ekkor Ferenc József mindkét ház feliratát átveszi, és személyesen terjeszti a válaszleíratot az országgyűlés elé.⁹⁵

1866. február elején Schmerling utódja, Richard Belcredi is Budára érkezett, azonban a tárgyalások nemhogy közelítették egymáshoz a két felet, inkább eltávolították.⁹⁶ A válaszfelirat, illetve az arra adott uralkodói válasz után mindkét oldalon érezhetővé vált a csalódottság.⁹⁷ A párbeszéd fenntartását egy közösügyi bizottság létrehozásával sikerült megoldani, amely 1866 márciusában kezdte meg munkáját.⁹⁸ A kiéleződő osztrák–porosz viszony miatt az uralkodó 1866 nyarán elnapolta az országgyűlést, amely csak hónapokkal a háborús vereség után ült ismét össze, és még újabb hónapok teltek el, mire megszületett a kiegyezés, valamint megtörtént a koronázás.⁹⁹

Az 1865-ben megnyitott országgyűlés lett tehát a koronázó országgyűlés, bezárására 1868. december 10-én 1 órakor került sor. A szertartás előkészítése során a korábbi minták (az 1865-ös megnyitás, illetve korábbi országgyűlések bezárása) mellett a bekövetkezett politikai változásokat is figyelembe vették: 1. korábban a szentesített törvényeket a kancellár adta át a királynak, ezúttal a miniszterelnök, 2. a trónbeszéd után a király – míg korábban a nádornak

⁹³ *Wertheimer Ede, Monori: Gróf Andrássy Gyula élete és kora I–III.* Bp. 1910–1913. I. 231.

⁹⁴ [*Szász K.*]: Egy képviselő i. m. 214–216.

⁹⁵ Vasárnapi Ujság, 13. (1866) 8. sz. 93. Mi ujság?

⁹⁶ Különösen a felelős magyar kormány kinevezése, illetve annak elmaradása élezte ki a konfliktust. Lásd *Komjáthy M.: Ferenc József a „perfid” Deák Ferencről* i. m. 338–341.

⁹⁷ [*Szász K.*]: Egy képviselő i. m. 208.

⁹⁸ Deák Ferenc beszédei III. i. m. 608.

⁹⁹ Az országgyűlés elnapolásáról a háború miatt. (Ferenc József 1866. jún. 24-i leirata.) Deák Ferenc beszédei III. i. m. 755–756.; *Szabad György: Az önkényuralom kora (1849–1867).* In: Magyarország története 1848–1890. I–II. Főszerk. Kovács Endre, szerk. Katus László. (Magyarország története tíz kötetben 6/1–2.) Bp. 1979. I. 435–768., itt: 750–751.; *Deák Á.: Polgári átalakulás és neoabszolutizmus* i. m. 96–101.

– ezúttal az országbírónak nyújtotta át a törvényeket, aki egyben a főrendiház elnöke is volt.¹⁰⁰

Az uralkodó kíséretén is változtattak, régi-új szereplőként az időközben ismét életre hívott magyar testőrség kapitánya is feladatot kapott.¹⁰¹ A ceremónia úgy zajlott, ahogyan 1865-ben, annyi kivétellel, hogy a magyar honvédség parancsnokaként részt vett rajta József főherceg is – magyar tábornoki egyenruhában, illetve a korábbi (pozsonyi) szokásoktól eltérően a királyné nem a karzatról figyelte az eseményeket, hanem a trónnal szemben felállított esztrád alól. Erzsébet is magyar ruhát viselt, mellette főudvarmestere, báró Nopcsa Ferenc, illetve a főudvarmesternő tisztét betöltő gróf Andrássy Gyuláné helyezkedett el hat udvarhölgy kíséretében. Belépéskor mind a főherceget, mind a királynét éljenzés fogadta, akárcsak magát Ferenc Józsefet. A trónbeszéd elhangzása után a résztvevők átvonultak a várkapolnába, ahol a hercegprímás Te Deumot celebrált. Ezzel a ceremónia és az országgyűlés véget ért.¹⁰²

A meggyökeresedő gyakorlat (1869)

Néhány hónappal a kiegyezést létrehozó országgyűlés bezárása után, az 1848. évi IV. törvénycikkre hivatkozva, Ferenc József ismét összehívta a magyar országgyűlést április 20-ára Pestre. Az új alkotmányos rendnek megfelelően a rendeletet Andrássy Gyula miniszterelnök ellenjegyezte. A választásokra nézve az 1848. évi V., a kolozsvári 1848. évi II. és az 1868. évi XLIII. tc. volt érvényben.¹⁰³

A választások során a választók nemcsak a következő parlament összetételéről döntöttek, hanem a megalkotott kiegyezési rendszerről is véleményt mondtak. Az eredmény az ellenzék megerősödését tükrözte, a Deák-párt 60 mandátummal szerzett kevesebbet, mint 1865-ben, de még így is megőrizte többségét.¹⁰⁴ A meg-

¹⁰⁰ Unterthänigste Bemerkungen (fogalmazvány és tisztázat). MNL OL I 60 1869/2/31 Eröffnung des kön. ungar. Landtages (Reichstages) am 24. April. Landtags-Schluss [1868]. fol. 13–16.

¹⁰¹ A magyar testőrséget Ferenc József 1867 áprilisában hívta újra életre. Lásd Különfélék. Pest, apr. 27. Pesti Napló, 1867. április 28. 3. (Melléklet a „Pesti Napló” 98-5106. számához.)

¹⁰² Az uralkodó kíséretének tagjai: egy szállásmester, két biztos, a magyar főajtónálló helyettese, zászlósurak, a hercegprímás (ekkor már Simor János), a magyar miniszterek, a főudvarmester kezében a pálcával, a m. kir. főlovászmester, mint a főudvarnagy helyettese a karddal, tőle jobbra a püspök a keresztel. Az uralkodó mellett és mögött a magyar testőrség kapitánya és a lovas testőrség kapitánya, illetve a főkamrás és a főhadsegéd.; A magyar országgyűlés 1868. évi ünnepélyes bezárásának szertartásrendje. MNL OL I 60 1869/2/31 Eröffnung des kön. ungar. Landtages (Reichstages) am 24. April. Landtags-Schluss [1868]. fol. 25–26.; A magyar országgyűlés bezáró szertartása. Budapesti Közlöny, 1868. december 8. 2772.; A trónbeszéd szövegét közli a Budapesti Közlöny, 1868. december 11. 2799–2800. Nemhivatalos rész. Az országgyűlés bezárása. Buda-Pest, dec. 10.; Az országgyűlés ünnepélyes bezárása. Pest, decz. 10. Pesti Napló, 1868. december 11. 1.

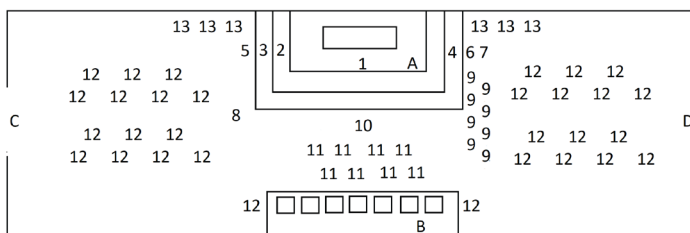
¹⁰³ Budapesti Közlöny, 1869. február 19. 491. Hivatalos rész.

¹⁰⁴ *Gerő András*: Az elsőprő kisebbség. Népképviselőt a Monarchia Magyarországn. 2. átdolgozott kiadás. Bp. 2017. 41., 47., 60.; *Üő*: Ferenc József és a magyarok. Bp. 2016. 216.

nyitási ceremónia előkészítése gyorsan ment, a mintát az 1868-as bezárási ünnepség adta, annak direktóriumában csak a dátumot és az időpontot kellett átírni.¹⁰⁵

Ferenc József 1869. április 24-én – immár koronás királyként – nyitotta meg a magyar országgyűlést Budán.¹⁰⁶ A megnyitási ünnepségre igyekvőket nagy érdeklődés kísérte, Deák Ferencet és Andrássy Gyulát több helyen megélejtették. Az istentisztelet után a zsúfolt trónteremben folytatódott a ceremónia, a belépő királynét, majd a királyt is éljenzés fogadta.¹⁰⁷ A trón körül a bécsi és a magyar udvar, illetve testőrség tagjai, valamint az egyházi méltóságok és a miniszterek foglaltak helyet, az alábbi rend szerint (1. számú ábra). A megnyitáson ismét részt vett a királyné, valamint József főherceg is, aki a királyné mögött állt. A bécsi testőrkapitányok közül pedig Ferenc József a testőr-csendőrség vezetőjét jelölte ki szolgálata.¹⁰⁸

1. táblázat Az 1869-es országgyűlés megnyitási ünnepségének elhelyezkedési rendje¹⁰⁹

1. Ferenc József; 2. Magyar királyi főlovászmester (Agazonum Regalium Magister); 3. Főudvarmester; 4. Főkamarás; 5. Magyar királyi testőrség kapitánya; 6. Udvari csendőrség kapitánya; 7. Főhadsegéd; 8. Püspök az apostoli kereszttel; 9. Miniszterek; 10. Hercegszék; 11. Zászlósorok; 12. Képviselők és főrendek; 13. Magyar királyi testőrök. A. Trón; B. Tribün a királyné számára; C. Bejárat (Ferenc József); D. Bejárat (Erzsébet)

„És ez volt az első trónbeszéd, mely a régi propositiók szűk keretéből kibontakozva, az ország jólétét, s a nép javát célzó kívánalmakat a haladás és a korszellem utasítása szerint jelezve, hívja fel a törvényhozókat oly reformok keresztülvételére, melyeknek hiányában hazánk a mivellet államok sorában helyet tartósan nem

¹⁰⁵ Direktórium Károlyi Györgynek a megnyitásról (fogalmazvány az 1868-as bezárára készült szöveg alapján). MNL OL I 60 1869/2/31 Eröffnung des kön. ungar. Landtages (Reichstages) am 24. April. fol. 22.

¹⁰⁶ A Pesti Napló esti száma közölte a trónbeszéd szövegét. Pesti Napló, 1869. április 24. esti kiadás 1.

¹⁰⁷ Különfélek. Pest, ápril 24. Pesti Napló, 1869. április 25. 2.

¹⁰⁸ Herceg Hohenlohe főudvarmester Andrássynak, 1869. ápr. 15. (fogalmazvány) MNL OL I 60 1869/2/31 Eröffnung des kön. ungar. Landtages (Reichstages) am 24. April. fol. 37.

¹⁰⁹ Szertartásrend a magyar országgyűlés ünnepélyes megnyitáskor 1869-ben. MNL OL I 60 1869/2/31 Eröffnung des kön. ungar. Landtages (Reichstages) am 24. April. fol. 23–24.

foglalhatna” – írta másnap a *Pesti Napló*.¹¹⁰ A beszéd szövegezése feltehetőleg a miniszterelnöki hivatal feladata volt, és Andrássy valószínűleg Deákkal is egyeztetett róla. A képviselőház és a főrendiház tagjainak bemutatására – díszbéd nélkül – április 26-án került sor,¹¹¹ mert 25-én József nádor szobrát avatták.¹¹²

Ferenc József tehát az 1865–1868-as országgyűlés bezárásán mondott először koronás királyként trónbeszédet, s a későbbiekben ez az esemény lett az alapja a további megnyitási – és feltehetőleg a bezárási – ceremóniáknak.

Összegzés

A magyar országgyűlés összehívása 1861 elején lehetőséget teremtett a párbeszéd megkezdésére, esetlegesen a koronázás megvalósítására. A császár szándéka, hogy személyesen nyissa meg az országgyűlést – a megegyezésre való törekvését jelezte. Az esemény körüli bizonytalanság ugyanakkor tükrözte a politikai életben kialakult, egyre kevésbé a kompromisszum irányába mutató kaotikus helyzetet. A „koronázatlan” uralkodó megjelenése ezért kockázatosnak tűnhetett, a magyarországi elégedetlenséget látva a hagyományok figyelmen kívül hagyása a megnyitási ceremóniában növelhette volna a feszültséget. Ugyanakkor a bécsi politikai vezetők is elleneztek a császár Pest-Budára utazását. Ferenc József távolmaradása mögött a Schmerling államminiszter által képviselt irányvonal megerősödése húzódott meg.

Az uralkodó az 1857-es császári körút után közel nyolc évig nem járt Magyarországon, 1865-ben viszont háromszor is. Az év végén összeülő országgyűlést Ferenc József személyesen nyitotta meg. Elszántságát erősítette a kedvező légkör, amely a politikai változás nyomán alakult ki Magyarországon, és szándékától a felmerülő ceremóniális nehézségek sem térítették el. Ferenc József uralkodói legitimitása továbbra is megkérdőjelezhető volt, azonban miután Deák Ferenc hűvéti cikkében felelevenítette a „jó uralkodó – rossz tanácsadók” toposzát, megtörtént az első lépés a császár magyarországi regnálásának elfogadása felé. A magyar követeléseket megvalósító intézkedések 1865 nyarán és őszén ugyancsak javítottak az uralkodó megítélésén. A kölcsönös bizalom mindkét oldalon megmutatkozott, a közjogi hagyományt felül lehetett írni. Az újrainduló párbeszéd azonban csak 1867-ben hozta meg gyümölcsét, a kiegyezést és a koronázást.

¹¹⁰ Pest, április 24. 1869. *Pesti Napló*, 1869. április 25. 1.

¹¹¹ Azt biztosan tudjuk, a két ház vezetőinek beszédére adandó uralkodói választ a miniszterelnöki hivatal készítette elő.

¹¹² Hohenlohe főudvarmester Andrássy Gyulának. 1869. ápr. 15. (fogalmazvány) MNL OL I 60 1869/2/31 Eröffnung des kön. ungar. Landtages (Reichstages) am 24. April. fol. 37.; József nádor szobrának felállítását Ferenc József az 1857-es magyarországi látogatás alkalmával kezdeményezte. Lásd *Budapesti Hírlap*, 1857. május 12. 1. Hivatalos rész.

Visszatérve a tanulmány elején felvetett kérdésekhez, kiemelnék néhány momentumot. Az 1867 utáni megnyitási szertartásoknak állandó eleme maradt az istentisztelet, amelyet a hercegprímás celebrált, aki azután a trónbeszéd felolvasása alatt a trón mellett kapott helyett. A ceremóniában tehát megjelent Ferenc József uralkodói felfogásának egyik lényeges eleme, a keresztény uralkodó alakja.

A király kíséretére tekintve szembetűnő a középkori és kora újkori hagyományok továbbéltetése, a magyar királyi udvartartás tagjainak szerepeltetése, ami a főajtónálló és a főlovászmester, illetve 1868-tól a magyar testőrség számára kiemelt funkciót biztosított. Mindez nem jelentette a bécsi udvartartás teljes mellőzését, a főudvarmester és a főkamrás elkísérte az uralkodót az eseményre, akár csak az egyik testőrgárda kapitánya. A „kettős udvartartás” nem volt előzmény nélküli, hiszen – miután I. Ferdinánd uralkodása (1527–1564) alatt az önálló magyar királyi udvar megszűnt – a késő középkori önálló budai udvar hagyományai mellett a bécsi közös udvar ceremonialis gyakorlata is érvényesült a magyar koronázási szertartásban,¹¹³ illetve a későbbiekben a magyar országgyűlések megnyitásakor is.

Ez a kettős megoldás Ferenc József uralkodása idején is megmaradt. Az 1866 elejétől újjáéledő budai udvari élet számos társasági eseményt tett lehetővé, melyek egyre több reprezentációs lehetőséget jelentettek. Ferenc József magyar királyként reprezentált, azonban sohasem *csak* magyar királyként. A bécsi udvartartás – ezáltal a birodalmi egység eszméje – folyamatosan jelen volt Budán is az újra életre hívott magyar királyi udvartartás mellett.

Az 1848–49-es alapon végbement 1867-es alkotmányos átalakulás új politikai berendezkedéssel, a rendi intézmények egy részének megszűnésével járt együtt. A politikai változások következtében a megnyitási ceremónia résztvevői közül néhányan „kikerültek”, illetve „lecserélődtek”. Az alkotmányos rendszer kialakításával együtt járt a magyar kancellária felszámolása, a kancellár helyét a miniszterelnök vette át. A nádori pozíciót 1848 után többé nem töltötték be, de a Habsburgok magyarországi ága így sem maradt képviselő nélkül, hiszen Erzsébet királyné mellett József főherceg is megjelent 1869-ben.

A koronázáskor és nádorválasztáskor szokásos „lakomát” felelevenítve (vagy megelőlegezve), egyúttal a népképviselői országgyűlés tagjainak bemutatkozását lehetővé téve, 1865-ben egy többnapos ünnepségsorozat keretében a császár minden nap udvari ebédet adott. A bemutatás alfabetikus rendben zajlott, és ez így történt a későbbiekben is – mellőzve a rendi hierarchiát. A lakoma azonban a

¹¹³ Egészen pontosan a koronázási lakomákban. *Pálffy Géza*: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. *Századok* 138. (2004) 1005–1101., itt 1007.

későbbiekben elmaradt. 1869-től az uralkodó a bemutatási ceremónia keretében egyszerre fogadta a képviselőház és a főrendiház összes tagját, de nem vendégelte meg őket. Ennek több oka is lehetett, egyrészt a takarékosági szempont, másrészt a budai palota kapacitásának határai.

Az 1869-es ceremónia résztvevőinek listájából két személyt emelnék ki. Az 1866 eleji, hosszas budai tartózkodástól kezdve Erzsébet alakja egyre inkább előtérbe került.¹¹⁴ Népszerűségét és jelenlétének súlyát jelzi, hogy – a korábbi hagyományoktól eltérően – Ferenc Józseffel egy napon és egyazon szentmisén koronázták meg.¹¹⁵ A királyné személyes megjelenése az országgyűlési ceremóniakon, és a korábbiaktól eltérő, központi elhelyezése ebből kifolyólag érthetőnek tűnik.¹¹⁶

A másik személy gróf Karl Ludwig Grünne, Ferenc József korábbi főhadsegédje, aki 1869-ben a magyar testőrség kapitányával együtt volt jelen a ceremónián.¹¹⁷ Ez a döntés azért tűnhet furcsának, mert az 1850-es években Grünne nem örvendett túl nagy népszerűségnek Magyarországon, az uralkodó egyik rossz szellemét látták benne.¹¹⁸

Bármennyire ellenezték a magyar országgyűlés tagjai 1861-ben – és egy részük a későbbiekben is –, a megnyitási ünnepségek helyszíne mindvégig a budai palota trónterme maradt. A „kettős helyszín” tükrözte 1848–49 örökségét és ambivalens emlékét, amin a kiegyezés megkötése sem változtatott. Az uralkodó annyi engedményt tett, hogy 1869-ben már Pestre hívta össze az országgyűlést. A megnyitás azonban továbbra is maradt Budán. Ferenc József az angol uralkodóval ellentétben soha nem a parlamentben mondta el trónbeszédét. Alkotmányos uralkodó lett, de a parlamentarizmus elvét sajátos módon értelmezte. Elfogadta, hogy más kormányzat nem lehetséges, csak az alkotmányos, ugyanakkor felfogásában, magatartásában és reprezentációjában is megőrizte az egyeduralkodó elemeit.¹¹⁹

¹¹⁴ Az, hogy Erzsébet az 1865-ös megnyitáson nem vett részt, elsősorban a császári pár magánéleti problémáira vezethető vissza. Lásd *Vér Eszter Virág*: Újraértelmezett szerepvállalások. Aetas 27. (2012) 1. sz. 83–104., itt: 85.

¹¹⁵ A későbbiekben azonban a királyné egyre ritkábban vett részt a ceremonális eseményeken.

¹¹⁶ Az 1872-es megnyitási ünnepségen azonban már nem vett részt. Pest, sept. 4. Az országgyűlés megnyitása. Pesti Napló, 1872. szeptember 4. esti kiadás 1.

¹¹⁷ Karl Ludwig Grünne Ferenc József 1848. decemberi trónra lépésétől állt az uralkodó szolgálatában mint főhadsegéd és a katonai iroda vezetője. 1859-ben az itáliai vereség után – a közvélemény nyomására – a császárnak meg kellett válnia tőle. Ferenc József azonban maga mellett tartotta Grünnet, főis-tállómesterré nevezte ki, meghagyva kapitányi pozícióját is az udvari csendőrség élén. Lásd *Martina Winkelhofer*: „viribus unites” Der Kaiser und sein Hof. Ein neues Franz-Joseph-Bild. Wien 2008. 40., 202–203.

¹¹⁸ Egy anekdota szerint Grünne gróf korábban sokat tartózkodott Magyarországon, többek között Tisza Lajosnál, Tisza Kálmán édesapjánál is. 1852-ben Nagyváradra érkezve meglátogatta ismerőseit, de senkit sem talált otthon. Grünne gróf „észrevette a szándékot és elkomorodott”. *Reiner Bertalan*: A császár legelső útja Magyarországon. Szabadság, 1888. december 19. 1–2.

¹¹⁹ *Somogyi Éva*: Ferenc József. Bp. 1989. 230–231.

Áttekintve a vizsgált kérdéseket arra a következtetésre juthatunk, hogy az 1860-as években a szimbolikus politika terén is szükség volt engedményekre mind a magyarok, mind Ferenc József részéről. A szimbolikus kompromisszum ráadásul meg is előzhette a politikai megegyezést, amire példa az 1865–68-as országgyűlés megnyitása. A megnyitási ceremónia 1865 decemberében volt a „legmagyarosabb”, másként fogalmazva: az uralkodó ekkor tette a legtöbb engedményt a magyar királyi reprezentáció javára. A kiegyezés azonban csak 1867 tavaszán jött létre.

SPEECH FROM THE THRONE – WITHOUT A CROWN?

by Orsolya Manhercz

SUMMARY

Franz Joseph I took the throne of the Habsburg Empire in December 1848, but despite the established custom and law was not crowned king of Hungary. What difficulties did this cause when the Emperor wanted to start a dialogue with the Hungarians in the 1860s about a compromise? How did the two sides and the two positions approach each other, and how did all this appear at the level of symbolic politics? How did past traditions survive, and how were new ones born? What features and political intentions can we observe in the opening (and closing) ceremony of Hungarian Parliaments? When did Franz Joseph first give the speech from the throne as the crowned king of Hungary?